

SOUDCE A ROZHODOVÁNÍ O NEZLETILÉM DÍTĚTI

MARTIN KORNEL

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Příspěvek se zabývá některými aspekty soudcovského rozhodování ve věcech týkající se nezletilých dětí. Analyzuje především roli dítěte v těchto řízeních a otázkou, zda a jak lze dosáhnout rozhodnutí, které bude sledovat zájem dítěte. Zaměřuje se především na rozdílnost přístupu právní úpravy k různým otázkám v rámci zákona o rodině, zejména pokud se jedná o stanovení konkrétních kritérií důležitých pro rozhodnutí. Na základě provedených zjištění poměřuje vhodnost různých řešení s ohledem na předvídatelnost soudního rozhodování.

Klíčová slova v rodném jazyce

Zájem dítěte.

Abstract

This paper deals with some aspects of judicial decision making in cases of minor. It considers the role of the child in the civil procedure; moreover the question how to make a decision in the best interests of the child is discussed as well. It also approves that legal regulation of Czech Family Law Act, on such field, adopts different measures in variable areas of child related questions. Based on findings, it surveys suitability of the adopted solutions regarding predictability of the court's decisions.

Key words

The best interests of the child.

Soudce je osobou, která může mít a začasť také má nezměrný vliv na osud a budoucnost nezletilého dítěte. Nesporně je tomu tak, rozhoduje-li soudce například o otázkách, komu bude dítě svěřeno do výchovy v případě rozvodu manželství rodičů nebo nežijí-li rodiče spolu. Při takovém rozhodování má být ve smyslu čl. 3 Úmluvy o právech dítěte¹ klíčovým hlediskem zájem dítěte. Tento princip řadí odborná literatura k základním principům rodinného práva.² Z povahy rozhodovací činnosti ve věcech týkajících se nezletilých dětí a také z výše zmíněné úmluvy vyplývá, že soud v obecné rovině plní dvě role, vystupuje totiž jako řešitel sporu a zároveň také jako ochránce nezletilého dítěte a jeho zájmů.³ Právo zvýšenou měrou chrání nezletilé dítě a jeho zájmy z důvodu zvýšené zranitelnosti dítěte. Do dovršení procesu dospívání totiž probíhá výrazný vývoj biologických, psychologických a sociálních aspektů osobnosti dítěte a neblahé vlivy mohou tento vývoj často výrazně poškodit.⁴

---

¹ Přijatá OSN v New Yorku dne 20. listopadu 1989, v ČR vyhlášena sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

² Viz Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo, 3. vyd., Brno : Doplněk, 2006, str. 17-20.

³ Tato skutečnost se projevuje například možností soudu zahájit řízení podle § 81 občanského soudního řádu i bez návrhu.

⁴ K tomu srov. Vagnerová, M. Vývojová psychologie I. dětství a dospívání. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2005, str. 321 a násl.

V zákonné rovině se princip ochrany zájmu dítěte prolíná prakticky celým zákonem o rodině a zákonem o sociálně-právní ochraně dětí.⁵ Jeho konkrétním vyjádřením je například zákaz rozvodu manželství dle § 24 odst. 2 ZR, pokud by rozvod byl v rozporu se zájmem dítěte, nebo jako přední hledisko při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodiče podle § 26 odst. 3 ZR.

Nabízí se otázka, jakým způsobem soudce postupuje a má postupovat, zjišťuje-li, co je v zájmu konkrétního dítěte v konkrétní situaci. Významný familiarista John Eekenlaar se domnívá, že obvykle osoba rozhodující o dítěti používá pro zjištění, co je v zájmu dítěte, metodu objektivizace.⁶ Soudce tak vychází z předpokladu, že pro konkrétní situaci existuje jedno nebo více řešení, které jsou objektivně správné. Příkladem se soudce domnívá, že je v zájmu dítěte svěřit je do výchovy rodiči, který je pracovitý, namísto rodiče, který je líný. Správnost tohoto řešení dovozuje rozhodující osoba z vlastní zkušenosti nebo z odborné autority osoby, která toto řešení za správné považuje, například psychologa nebo jiného odborníka. Zřejmější se správnost určitého řešení v očích rozhodujícího subjektu jeví zejména v kontrastu s domnělou nesprávností možnosti jiné, jak lze pozorovat na výše uvedeném příkladu pracovitosti a lenosti. Podle Eekenlaara nelze zavrhnout možnost, že skutečně existují objektivně správná řešení, nicméně je obtížné zaručit jejich spolehlivost.⁷ Především proto, že v celé řadě situací je takřka nemožné nalézt napříč laickou i odbornou veřejností shodu ohledně toho, která řešení jsou správná.⁸ Příkladem aktuálního problému, ohledně kterého není prakticky možné nalézt konsenzus, může být otázka vhodnosti výchovy rodiče, který je homosexuální orientace,⁹ nebo styku rodiče - pachatele domácího násilí s dítětem.¹⁰ Navíc i pro případ, že konsenzus existuje, je třeba mít na paměti, že v sociální realitě závisí dopady zvoleného řešení na široké škále různorodých faktorů, neboť vždy se bude lišit osobnost konkrétního dítěte a prostředí, ve kterém dítě žije.

Eekenlaar se domnívá, že je proto nutné doplnit rozhodovací proces o další element, a to o „dynamické sebeurčení“.¹¹ Obecně by mělo být cílem soudu, aby dítě bylo v prostředí, které nabízí přiměřeně bezpečí, ale které je zároveň vystaveno širokému spektru vnějších vlivů. V průběhu svého vývoje by dítě mělo být povzbuzováno k tomu, aby míru těchto vnějších vlivů spoluurčovalo.¹² Dynamika tohoto elementu spočívá ve skutečnosti, že vývoj dítěte probíhá v

---

⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „ZR“ a zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁶ Viz Eekenlaar, J. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. *Int. Jnl. of Law, Policy and Family*, 1994, Vol. 8, Numb. 3, str. 46 a násl.

⁷ Tamtéž, str. 47.

⁸ K tomu shodně již Mnookin, R.H. *Child-Custody Adjudication: Judicial Function in the Face of Indeterminacy*, *Law & Contemporary Problems*, Summer 1975, str. 230

⁹ Viz Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva E.B. v. France [GC], no/no. 43546/02, ECHR 2008-... K péči o dítě homosexuálním rodičem a zájmu dítěte např. Rekers, G.A. An Empirically-Suported Rational Basis for Prohibiting Adoption, Foster Parenting, and Contested Child Kustody by Any Person Residing in a Household That Includes a Homosexually-Behaving Member. *St. Thomas Law Review*, 2005, no. 207, str. 325 a násl.

¹⁰ K tomu srov. Albertson Fineman, M. Domestic Violence, Custody, and Visitation. *Family Law Quarterly*, 2002, Vol. 36, No. 1, str. 220 a násl. nebo Vargová, B. Svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí, Praha : Právo a rodina, 2006, roč. 8, č. 2, str. 9 a násl.

¹¹ Viz Eekenlaar, J. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. *Int. Jnl. of Law, Policy and Family*, 1994, Vol. 8, Numb. 3, str. 47.

¹² Tamtéž.

čase a dochází během něj k řadě změn, proto by rozhodnutí v zájmu dítěte nemělo být konečné, ale mělo by být změněno, změní-li se podmínky, za kterých bylo učiněno.¹³ Faktor sebeurčení by měl spočívat v tom, že dítě má samo mít příležitost ovlivnit rozhodnutí, která se ho týkají.¹⁴

V podmínkách ČR je spolupůsobení dítěte na vlastní osud umožněno zejména prostřednictvím povinnosti soudu zjistit v řízení názor dítěte ve smyslu § 31 odst. 3 ZR, § 100 odst. 4 občanského soudního řádu a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, a to tehdy, pokud je dítě schopno svůj názor formulovat. Dynamiku působení dítěte umožňuje reflektovat ustanovení § 28 ZR, podle kterého je možné změnit rozhodnutí o právech a povinnostech rodičů i bez návrhu, změní-li se poměry.

Aby se tedy mohlo dynamické sebeurčení dítěte do rozhodování soudu promítnout, je nezbytné, aby soud zjistil, jaké je přání dítěte. Přitom by samozřejmě bylo naivní považovat za správný způsob takového zjišťování pouhé položení přímé otázky na daný problém, tedy otázky ve smyslu „Chceš se vídat s maminkou/tatínkem?“. ¹⁵ Má-li soud zjistit skutečná přání dítěte, musí být vždy rozkryty pocity a přání dítěte v širším, zejména emocionálním, kontextu.¹⁶ Je palčivou otázkou současnosti, jakým způsobem je toho možné dosáhnout. Zda zpráva opatrovníka nebo znalecký posudek z oboru psychologie-psychiatrie jsou k tomu vhodnými nástroji a zda jsou soudci dostatečně odborně vybaveni k nalezení odpovědi na otázku, co je v zájmu dítěte.¹⁷

Zájem dítěte, jako obecný právní pojem má své reálné denotáty a jeden z nich představují také přání dítěte.¹⁸ Samozřejmě přání dítěte nejsou a nemohou být faktorem jediným a je úkolem soudce důkladně rozkrytí všech, tak, aby nedošlo k rozmělnění pojmu a zneužití velmi široké diskreční pravomoci soudu.¹⁹ Úkolem soudce, rozhoduje-li o záležitostech týkajících se nezletilého dítěte, je tedy přesně identifikovat, co konkrétně určuje zájem dítěte v projednávaném případě. Následně musí na základě provedených zjištění učinit rozhodnutí, které bude skutečně odpovídat zájmu dítěte, o kterém je rozhodováno. Samozřejmě nedílnou součástí takového rozhodnutí musí být jeho přesvědčivé a přezkoumatelné odůvodnění.²⁰

Nahlédneme-li do úpravy zákona o rodině, zjistíme, že zřejmě i z výše zmíněných důvodů nabízí právní předpisy soudci, pro některé z otázek týkajících se nezletilého dítěte, vodítko,

---

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, str. 48.

¹⁵ K nevhodnosti přímých otázek shodně např. Solnit, J.A. Truth telling: The child as witness. *International Journal of Children's Rights*, 1994, No. 2, str. 63.

¹⁶ K tomu srov. Thomas, N., O'Kane, C. When children's wishes and feelings clash with their 'best interests'. *International Journal of Children's Rights*, 1998, No. 6, str. 152.

¹⁷ K tomu např. Mareš, M. Proč je ČR státem soudních znalců? [cit. 15. 10. 2008] Dostupné z <http://jinepravo.blogspot.com/2008/04/pro-je-r-stem-soudnich-znalc.html>

¹⁸ Srov. Knapp, V. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 69.

¹⁹ Viz Höllander, P. *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde nakladatelství s.r.o., 2003, str. 18.

²⁰ Viz Kühn, Z. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 142.

keré má pomoci naplnit vágní pojem zájem dítěte zcela konkrétním obsahem.²¹ V českém právu je typickým příkladem § 26 odst. 3 ZR s demonstrativním výčtem kritérií pro rozhodování o svěření dítěte do péče.²² Odborná literatura a judikatura pak nabízí další zpřesnění a rozšíření těchto kritérií.²³ Oproti tomu jsou oblasti, pro které text právního předpisu nevyplní prázdnotu pojmu zájem dítěte ani demonstrativně, ale vystačí si pouze s konstatováním, že rozhodnutí má sledovat zájem dítěte. Na tomto místě lze zmínit například § 44 odst. 1 a odst. 2 ZR, umožňující soudu pozastavit, případně omezit výkon rodičovské zodpovědnosti.²⁴

Nahlédneme-li do zahraničních právních úprav, můžeme pozorovat v zásadě dvě odlišné tendence. V některých zemích právní předpisy obsahují pouze obecné pravidlo, že rozhodnutí o určité otázce musí sledovat zájem dítěte.²⁵ Tento přístup přijal také Model Family Code.²⁶ Oproti tomu, zejména v zemích angloamerické právní tradice bývá začasť v právních předpisech zakotvena konkrétnější definice zájmu dítěte, postavená na výčtu jeho determinant.²⁷ Kritéria pro rozhodování o nezletilém dítěti bývají označována jako "test zájmu dítěte".²⁸

Variata nabízející soudci v textu právního předpisu kritéria pro rozhodnutí nepochybně zvyšuje právní jistotu osob, kterých se rozhodování týká. Tyto totiž mohou již před rozhodnutím soudu zjistit, jaké otázky budou pro soud důležité a pokud si na ně sami odpoví, je rozhodnutí soudu předvídatelnější. Formulace důležitých faktorů pro rozhodnutí může být navíc výsledkem spolupráce odborníků z různých oborů, a tak může být vytvořen komplexní katalog problémů, na které se soudce má zaměřit. Navíc i soudce má usnadněnou situaci v tom smyslu, že zcela přesně ví, nač se má při dokazování v řízení zaměřit. Soudce je také veden k tomu, aby v rozhodnutí zcela přesně popsal provedený "test zájmu dítěte" a podřadil

---

²¹ K tomu srov. Důvodová zpráva k sněmovnímu tisku č. 128 z roku 1998, 2. volební období [cit. 15. 10. 2008]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t012800a.htm>. V důvodové zprávě se uvádí k navrhovanému znění § 23 - § 24b ZR že dosavadní formulace, že soud přihlédne zejména k zájmům nezletilých dětí se dlouhodobě jeví v soudní praxi jako víceméně formální.

²² Relevantní pasáž § 26 odst. 3 ZR zní „...soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zájem dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů.“

²³ Např. Jonáková, I. Kritéria pro svěření nezletilého dítěte do výchovy. Právo a rodina, 2008, č. 4, str.12 a násl.

²⁴ Relevantní pasáž § 41 odst. 2 ZR zní „Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí.“

²⁵ Např. Bulharsko (srov. § 101, § 106 Bulharského rodinného kodexu, viz FAMILY CODE [cit. 15. 10. 2008] Dostupné z <http://archive.bild.net/legislation/docs/4/civil5.html>), nebo Nizozemí (srov. Art. 251, Art. 266 Burgerlijk Wetboek 1. viz NATIONAL LEGISLATION: THE NETHERLANDS [cit. 15. 10. 2008] Dostupné z <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/Reports/pdf2/Netherlands%20-%20Legislation.pdf>).

²⁶ Viz Schwenzer, I., Dimsey, M. Model Family Code - From a global perspective. Antwerp - Oxford : Intersentia, 2006, str. 92.

²⁷ Např. Anglie (viz Part II, Art. 11 Family Law Act 1996 a Part I, Art. 1 Children Act 1989).

²⁸ "The best interests of the child test". K tomu např. Bonthuys, E. The Best Interests of Children in The South African Constitution. 2006, 4th World Congress on Family Law and Children's Rights. Cape Town, South Africa, str. 10. [cit. 15. 10. 2008] Dostupné z <http://www.childjustice.org/docs/bonthuys2005.pdf>.

konkrétní skutková zjištění pod jednotlivé body testu.²⁹ Co ošem test za soudce nevyřeší, je váha jednotlivých kriterií, a to zejména váhu přání a názoru dítěte.³⁰ Spornou otázkou v tomto ohledu zůstává zejména, v jakém věku je názor dítěte natolik důležitý, že by soudce neměl rozhodnout v rozporu s jeho přáním.³¹ Tuto skutečnost lze osvědčit rozmanitostí, s jakou k této otázce přistupují právní úpravy napříč Evropou.³² Nepochybně však může zjišťování názoru dítěte soudcem, budou-li k tomu vytvořeny vhodné podmínky, pomoci identifikovat přání, obavy a potřeby dítěte, což je základní předpoklad rozhodnutí v zájmu dítěte.³³ Přestože kriteriia v těchto testech jsou pravidelně demonstrativní, případně obsahují "sběrný bod", pod který má soudce podřadit všechna další důležitá zjištění, existuje riziko, že se soudce zaměří pouze na kriteriia obsažená v testu a opomene jinou podstatnou okolnost případu. Toto nebezpečí ovšem nepovažuji za příliš velké.

Oproti tomu, pokud je volba kriterií čistě na diskreci soudce, hrozí podstatné riziko, že některý z činitelů, jejichž významnost pro dané rozhodování je širokým konsenzem uznána, zůstane opomenut.

Domnívám se, že právě s ohledem na zvýšení předvídatelnosti a transparentnosti rozhodování ve věcech nezletilých dětí je nanejvýše žádoucí, aby kriteriia pro rozhodování soudu byla daná jasně a srozumitelně v konkrétním katalogu obsaženém v textu zákona.³⁴ Současná úprava nabízí pouhé torzo významných kriterií v § 26 odst. 3 ZR a navíc pouze pro rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy. Také navrhovaná úprava nového občanského zákoníku v tomto ohledu představuje pouze formulační a nikoliv koncepční změnu.³⁵ S tím souvisí požadavek na mimořádně kvalitní odůvodnění rozhodnutí v těchto věcech, které by mělo přesně identifikovat, co soudce pro své rozhodnutí považoval za důležité. Obdobně je třeba zvážit, zda současná právní úprava postavení dítěte v rámci soudního procesu nevyžaduje změnu směrem k posílení práva dítěte rozhodovat o svém osudu. Zejména by bylo vhodné uvažovat o zakotvení věkové hranice, od které musí být dítě obligatorně vyslechnuto soudem.

---

²⁹ K tomu srovnej např. Rozhodnutí rodinného soudu Austrálie ve věci Verner & Vine [2007] FamCA 354 (22 March 2007) bod 43 až 53. Dostupné z <http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/FamCA/2007/354.html?query=vine>.

³⁰ K tomu shodně Bainham, A.: *Children – The Modern Law*. 3rd ed., Bristol : Jordan Publishing Limited, 2005, str. 41.

³¹ K tomu srov. Hinton, R. *Children's Participation and Good Governance: Limitations of the Theoretical Literature*. *International Journal of Children's Rights*, 2008, No. 3, str. 288 a násl.

³² K tomu srov. variabilitu odpovědí na otázku týkající se práva dítěte být slyšeno upřed soudem v národních zprávách vypracovaných podle dotazníku k rodičovské zodpovědnosti zpracovaného Komisí pro evropské rodinné právo (CEFL). Otázka č. 60 národních zprávách [cit. 15. 10. 2008]. Dostupné z <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/>.

³³ K tomu srov. Carl, E. *Giving children their own voice in family court proceedings: A German perspective*. 2006, 4th World Congress on Family Law and Children's Rights. Cape Town, South Africa, str. 6. [cit. 15. 10. 2008] Dostupné z <http://www.childjustice.org/docs/carl2005.pdf>.

³⁴ K předvídatelnosti rozhodování soudů jako jednomu ze základních a nejdůležitějších předpokladů pro akceptaci práva společností srov. Šimíček, V. *Ústavní stížnost*. 3. vyd., Praha: Linde Praha, 2005, str. 305 a násl.

³⁵ Viz § 789 odst. 2 návrhu občanského zákoníku [cit. 15. 10. 2008]. Dostupné z http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Navrh_obcanskeho_zakoniku.pdf.

Literatura:

- Albertson Fineman, M. Domestic Violence, Custody, and Visitation. Family Law Quarterly, 2002, Vol. 36, No. 1,
- Bainham, A.: Children – The Modern Law. 3rd ed., Bristol : Jordan Publishing Limited, 2005
- Bonthuys, E. The Best Interests of Children in The South African Constitution. 4th World Congress on Family Law and Children's Rights. Cape Town, South Africa, 2006
- Carl, E. Giving children their own voice in family court proceedings: A German perspective. 4th World Congress on Family Law and Children's Rights. Cape Town, South Africa, 2006
- Eekenlaar, J. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. Int. Jnl. of Law, Policy and Family, 1994, Vol. 8, Numb. 3
- Hinton, R. Children's Participation and Good Governance: Limitations of the Theoretical Literature. International Journal of Children's Rights, 2008, No. 3,
- Höllander, P. Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu. Praha: Linde nakladatelství s.r.o., 2003
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo, 3. vyd., Brno : Doplněk, 2006
- Jonáková, I. Kritéria pro svěření nezletilého dítěte do výchovy. Právo a rodina, 2008, č. 4,
- Knapp, V. Vědecká propedeutika pro právníky. Praha: Eurolex Bohemia, 2003
- Kühn, Z. Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha: C. H. Beck, 2005
- Kornel, M. Collaborative law a efektivní rozvod. Právní rozhledy, 2007, č. 22
- Mnookin, R.H. Child-Custody Adjudication: Judicial Function in the Face of Indeterminacy, Law & Contemporary Problems, Summer 1975
- Mnookin, R.H. a Kornhauser, L. Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce. The Yale Law Journal, 1978-1979
- Rekers, G.A. An Empirically-Suported Rational Basis for Prohibiting Adoption, Foster Parenting, and Contested Child Kustody by Any Person Residing in a Household That Includes a Homosexually-Behaving Member. St. Thomas Law Review, 2005, no. 207,
- Schwenger, I., Dimsey, M. Model Family Code - From a global perspective. Antwerp - Oxford : Intersentia, 2006

- Solnit, J.A. Truth telling: The child as witness. *International Journal of Children's Rights*, 1994, No. 2
- Thomas, N., O'Kane, C. When children's wishes and feelings clash with their 'best interests'. *International Journal of Children's Rights*, 1998, No. 6
- Vagnerová, M. *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2005
- Vargová, B. Svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí, Praha : Právo a rodina, 2006, roč. 8, č. 2

Kontaktní údaje na autora – email:

mkornel@seznam.cz